

Rácz Andrea

Gyermekvédelmi háttérrel a felsőoktatásba: a YIPPEE nemzetközi kutatás egyesült királyságbeli és magyar tapasztalatai

Bevezetés

A Gyermekvédelmi gondoskodásban élő és onnan kikerülő fiatal felnőttek: Utak az oktatásba Európában (Young People from a Public Care Background: Pathways to Education in Europe) című nemzetközi kutatás célja az volt – mely az Európai Unió 7. Kutatási keretprogram „*Fiatalok és Társadalmi Kirekesztődés*” témakör keretében valósult meg –, hogy átfogó képet kapjunk arról, hogy az egyes országokban a gyermekvédelmi gondoskodási háttérrel rendelkező, jelenleg 19-21 éves fiatalokat mi segíti és mi gátolja a továbbtanulásban; a gondoskodási háttérrel milyen oktatási utak léteznek Európában. A kutatás Dániában, Magyarországon, Spanyolországban, Svédországban és az Egyesült Királyságban zajlott 2007-2010 között. A vizsgálat több szakaszból állt. Elsőként egy szakirodalmi áttekintésre és a publikált statisztikai adatok elemzésére került sor. Ezt követően interjúk készültek döntéshozókkal, ellátást nyújtókkal, valamint egy kérdőíves felmérés olyan 19-21 év közötti fiatalok körében, akik életük során legalább 1 évet gyermekvédelmi gondoskodásban töltöttek és 16 éves korukban is a rendszerben voltak. A felmérés eredményei általános képet adtak arra vonatkozóan, hogy hogyan alakult a fiatal felnőttek tankötelezettségi kor utáni iskolai karrierje. Ezen eredményekre építve minden országban 35 fiatallal és egy általuk megnevezett kulcsszeméllyel (aki tanulásra ösztönözte őket) újabb interjú készült. Ennek fókuszsa, hogy mélyebben megismerjük, hogyan alakult a fiatal oktatási karrierje, melyek voltak a nehezítő tényezők, egyáltalán milyen tényezők határozták meg, hogy a fiatal a tankötelezettségi kor után is folytatta a tanulmányait. A továbbtanulásban, felsőoktatási tanulmányok folytatásában kik azok, akik segítséget nyújtottak számára. Egy évvel később a kiválasztott fiatal felnőttekkel ismét interjú készült mely azt vizsgálta, mennyire sikerült megvalósítani elképzeléseiket, hogyan módosultak rövidtávú terveik.

Jelen beszámoló a kutatásban részt vett két partnerország – az Egyesült Királyság és Magyarország – kvalitatív kutatási szakaszának főbb tapasztalatait mutatja be a nemzeti összesítő tanulmányokban közölt kutatási eredmények alapján. Az eredmények a gyermekvédelmi szakemberekkel, döntéshozókkal és a fiatal felnőttekkel készült interjúkra épülnek. Fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi kutatás egységes módszertana ellenére, az egyes országok különböző gyermekvédelmi és oktatási berendezkedése miatt a kutatás menetében voltak eltérések. Az Egyesült Királyságban 5 önkormányzat területén éltek a kutatás során megkeresett fiatal felnőttek, Magyarországon négy Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatot (továbbiakban: Tegyesz) (Budapest, Hajdú-Bihar megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Vas megye) vontunk be a vizsgálatba. Az Egyesült Királyságban csak 32 fiatallal készült első-körös interjú és egy évvel később már csak 27 fiatal tudtak a kutatók elérni. Ennek oka, hogy olyan fiatalok is a mintába kerültek, akik már nincsenek közvetlen kapcsolatba a gyermekvédelemmel. Magyarországon csak az utógondozói ellátásban részesülőket értük el, tehát elérési problémák miatt sem az utógondozásban részesülőket, sem pedig a rendszert véglegesen elhagyókat nem vizsgáltuk.

Beszámolónkban elsőként az egyes országok gyermekvédelmi és oktatás rendszerét mutatjuk be röviden, ezt követően a megkérdezett döntéshozók, gyermekvédelmi szakemberek, szociális munkások véleményét ismertetjük, majd a kutatás keretében megkérdezett fiatal felnőttek iskolai karrierjével és jövőbeli aspirációjukkal foglalkozunk. A tanulmány az összegző tapasztalatok ismertetésével zárul.

Az egyes országok gyermekvédelmi és oktatási rendszerének rövid bemutatása

Egyesült Királyság

Az iskolalátogatás vagy az oktatásban való részvétel az általános iskolákban 5-11 éves kor között és a középiskolákban 11-16 éves kor között kötelező. A kormány a kulcsfontosságú szakaszokhoz tudásszint-követelményeket határoz meg, amelyek közül a legfontosabb a 16 éves korban letett első középiskolai országos záróvizsga, a GCSE (General Certificate of Secondary Education). A középfokú oktatás sikeres lezárásához öt tantárgyból szükséges sikeres vizsgát tenni. Ezt a gyermekvédelmi gondozásban részt vevő gyermekeknek mindössze 14 százaléka éri el, szemben a családban élő gyermekek 65 százalékával. A tankötelezettségi kor után a képzési rendszerben maradók 17-18 éves korukban további vizsgákat tesznek, és ezeknek a vizsgáknak az eredményeit veszik figyelembe az egyetemek felvételikor. (Jackson et al. 2011)

A gyermekvédelmi rendszerben kb. 61 ezer gyermek nevelkedik, de jelentős a rendszerbe, illetve abból történő be- és kiáramlás. A gondozásba vétel legnagyobb arányban 13-14 éves korban történik, és ezek a fiatalok jellemzően a rendszerben is maradnak a gondozás végéig, azaz 18 éves korukig. Előnyben részesített a nevelőszülői gondoskodás, a gyermekek 75%-a nevelőszülői családokban él. (Jackson et al. 2011)

A Social Exclusion Unit által végzett, komoly hatással bíró 2003-as kormányzati felmérés mutatta meg az összefüggést az igen alacsony szintű oktatási eredmények és a felnőttkori társadalmi kirekesztés magas kockázata között. Felhívva a figyelmet arra, hogy a gondozásban felnőtt gyermekeknek tízszer akkora esélyük van az iskolából való kihullásra, mint a családban nevelkedő társaiknak. (Höjer et al. 2008) Ezt követően gondozásban lévő és abból kikerülő gyermekek és fiatalok hosszú távú életkilátásainak és eredményességének javítása érdekében számos intézkedést vezettek be, törvényi szabályozással, a bevált szakmai módszerek terjesztésével és a kiegészítő anyagi források rendelkezésre bocsátása révén. A gondozásból kikerülő gyermekekre vonatkozó 2000. évi Gyermekvédelmi törvény a helyi hatóságok számára törvényi kötelezettségként írta elő a nappali tagozatos oktatásban részt vevő fiatalok támogatását 24 éves korig. 2004-ben pedig ún. Gyermekvédelmi osztályokat állítottak fel minden helyi hatóságnál, ezáltal a gondozást és az oktatást egy közigazgatási szerv hatáskörébe utalva, helyi és központi szinten egyaránt, amely szerv jogilag felelős a gondozott gyermekek oktatásban elért eredményeinek javításáért. Kiemelkedő fontosságú a „*Minden gyermek számít*” (Every Child Matters) program, amelynek az öt célkitűzése közül kettő, az „*örömmel és eredményesen*” és a „*gazdasági jólét elérése*” közvetlen kapcsolatban van az oktatási képesítések megszerzésével, valamint a „*Részvétel kibővítése*” (Widening Participation) program, melynek célja a hátrányos helyzetű fiatalok részvételi arányának növelése a felsőoktatásban. (Jackson et al. 2011) A gondozásban lévő gyermekek egyértelműen beletartoznak a kezdeményezés célcsoportjába, mivel részvételük a felsőoktatásban a becslések szerint körülbelül 3-5 százalék. (Jackson 2007)

Magyarország

1989 után, a rendszerváltás évei alatt gyakorlatilag az összes oktatáshoz, gyermekvédelemhez, a gyermekek és fiatalok támogatásához kapcsolódó törvényt megváltoztatták és modernizálták. A Gyermekek védelméről szóló 1997. évi XXXI. törvényt a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról 1997. április 22-én fogadta el a magyar parlament. Alapja az Alkotmány, és a Gyermekek Jogairól szóló New Yorkban 1989. november 20-án elfogadott Egyezmény, melyet az 1991. évi LXVI. törvényben hirdettek ki Magyarországon.

A Gyermekvédelmi törvény jelentősége abban áll, hogy ez az első teljes és önálló jogi szabályozása a magyar gyermekvédelemnek, új intézményekkel gazdagítja, átalakítja és rendszerbe foglalja a gyermekek védelmét. A jelenleg hatályos Gyermekvédelmi törvényre nagy hatással volt az 1989-es angol gyermekvédelmi törvény, ami alapvetően a prevenciót

részesíti előnyben. Ez azt jelenti, hogy alapvető kívánalom, hogy a gyermekeknek és a családnak minden segítséget meg kell kapniuk, hogy a gyermek a családban nevelkedhessen, ezt a segítséget helyben kell nyújtani, közel a családhoz, ott, ahol él. Szellemiségében a törvény gyermekközpontú, a gyermek speciális helyzetét, gyermeki szükségleteit és életkorából adódóan jogait figyelembe veszi az ellátások nyújtásakor, a gyakorlatban azonban egy ún. problémafókuszú gyermekvédelmi szemlélet érvényesül. Ez megnyilvánul abban például, hogy ugyan az 1980-as évek óta folyamatosan nőtt a nevelőszülők száma, de leginkább a hagyományos nevelőszülőké, ahol eltérő motivációkkal kell számolni (munkanélküliségtől való menekülés, nagy ház kihasználatlanul). Elsősorban a leghátrányosabb területeken találunk kiterjedt hálózatokat, főleg az ország ÉK-i részén. A családból való kiemelés nem lehetséges anyagi okok miatt, de a valóság a szabályozás ellenére azt mutatja, hogy az esetek 1/3-ában az anyagi ok a meghatározó. Idősebb, halmozottan hátrányos helyzetű, roma vagy speciális szükségletű, magatartászavaros, fogyatékkal élő gyermekeket nehéz megfelelő módon elhelyezni, főleg a nevelőszülői hálózatban.

A kutatás ideje alatt az utógondozói ellátást a felsőfokú tanulmányokat folytatók kivételével (esetükben 25 év) 24 éves korig lehetett igénybe venni. A Gyermekvédelmi törvény 2010. január elsejétől hatályos rendelkezései jelentősen átalakították az utógondozói ellátás rendszerét. A létfenntartásukat önállóan biztosítani nem tudók (dolgozó vagy munkanélküli fiatal felnőttek) csak 21 éves korukig, míg a nappali tagozaton középfokú tanulmányokat folytatók 24, a felsőfokon tanulók 25 éves korukig maradhatnak a rendszerben. A változtatás azt eredményezi, hogy az oktatási rendszerben való bent tartása a fiatal felnőttek kényszer az utógondozói ellátásban maradás érdekében.

A 2009-es év adatait feldolgozó gyermekvédelmi statisztika szerint a szakellátásban elhelyezett gyermekek és fiatal felnőttek száma országosan 21515 fő. A fiatal felnőttek száma, akik utógondozói ellátásban részesülnek 3868. A gyermekkorúak 60%-a nevelőszülői ellátásban részesül, 40%-uk intézményes ellátás keretében nevelkedik. (Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató 2008 és 2009) Az elmúlt évekhez képest némiképp átrendeződés történt a szakellátásban élők körében: közel 600 fővel nőtt a szakellátásban élők száma, a nevelőszülői elhelyezések száma pedig 1300 fővel, szemben az intézményes ellátással.

A tankötelezettséggel kapcsolatos alapvető szabályokat a Köznevelésről szóló 1993. évi LXXIX. törvény határozza meg.¹ A kutatás idején a tankötelezettség annak a tanévnek a végéig tartott, amelyben a tanuló *tizennyolcadik életévét* betöltötte. 2012. szeptemberétől a tankötelezettségi kor 16 év, a sajátos nevelési igényűeknél pedig 23 év². A törvényalkotó ezt a változtatást azzal indokolta, hogy nem szükséges az iskolapadban tartani azokat a fiatalokat, akik nem szeretnének oktatási intézmény kereti között tanulni³. A tankötelezettségi kor leszállítása a hátrányos helyzetű, valamint a gyermekvédelemben nevelkedett fiatalok társadalmi kirekesztettségének veszélyét nagymértékben fokozza.

¹ A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény (Nkt.) 2012. szeptember 1-jétől lépett hatályba, de legtöbb intézkedése késleltetve, illetve fokozatosan kerül bevezetésre. Az új szabályozás hatályba lépéséig a köznevelésről szóló 1993. évi LXXIX. törvény adott kérdésre vonatkozó rendelkezései érvényesek, így annak hatályon kívül helyezése is fokozatosan történik. (*A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény (Nkt.) hatályba lépésének ütemezése*, Nemzeti Erőforrás Minisztérium) <http://www.tanugyelo.hu/cikkek/tanugyelo---szakmai-anyagok/koznevelési-torveny.html>

² A tankötelezettség végére vonatkozó szabály [45.§ (3)] 2012. szeptember 1-jétől hatályos, azzal az átmeneti rendelkezéssel együtt, melynek értelmében először azok számára csökken a tankötelezettségi korhatár, akik a 2011/2012. tanévben nyolcadikosok vagy ennél alacsonyabb évfolyamra járnak [97.§ (1)]. (*A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény (Nkt.) hatályba lépésének ütemezése*, Nemzeti Erőforrás Minisztérium) <http://www.tanugyelo.hu/cikkek/tanugyelo---szakmai-anyagok/koznevelési-torveny.html>

³ <http://mno.hu/csaladhalo/atalakulnak-az-ovoda-es-iskolakezdes-szabalyai-mit-kell-tudni-1051234>

A 2009-es évben a szakellátásban élők közül összesen 9674 gyermek járt általános iskolába, értelmi fogyatékosokat ellátó általános iskolába és dolgozók általános iskolájába. A nevelőszülőknél elhelyezett általános iskolába járó gyermekek többsége (3584 fő) a saját évfolyamán normál korú, míg ugyanez az arány gyermekotthonban élők esetén épp fordított, itt a túlkorosak vannak többségben (számuk 2546 fő). A 2008/2009. tanévben szakiskolában tanul a többség (2745 fő), illetve ettől nagyon lemaradva szakközépiskolában (832 fő). A nevelőszülőknél elhelyezett gyermekek nagyobb valószínűséggel tanulnak tovább egyrészt jobb továbbtanulási esélyeket, másrészt jobb munkaerő-piaci esélyeket jelentő iskolatípusokban, mint a gyermekotthonban élő társaik. Ugyanakkor körükben is viszonylag magas a szakiskolában tanulók száma (2008/2009-es tanévben a nevelőszülőknél élők közül 1083 fő, a gyermekotthonokban élők közül 1662 fő tanult szakiskolában), viszont az általános tudást nyújtó érettségit adó gimnázium helyett értékesebb az érettségit és szakmát is adó szakközépiskola. Ez jellemzően abból ered, hogy a felsőoktatás kevésbé perspektivikus a nevelőszülői családokban, szemben a szakmatanulással, ezt követően pedig a munkaerőpiacon való elhelyezkedéssel, amelynek anyagi okai is lehetnek. A szakiskolában tanulók orientációját tekintve továbbra is az ipari szakmák vannak túlsúlyban (620 fő választása), 179-en tanulnak mezőgazdasági szakon, 368-an kereskedelmi és vendéglátó-ipari szakon, valamint 495 fiatal egyéb szakon. (Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató 2009) Az alappopulációban is nagyobb hangsúly helyeződik a szakközépiskolára, viszont arányaiban fele olyan kevesen tanulnak szakiskolában, mint a család nélkül felnövő társak. (Oktatási-statisztikai Évkönyv 2008/2009)

Az Ifjúság 2008. kutatás adatai alapján megjegyzendő, hogy az érettségi megszerzése sem ad védettséget a munkanélküliséggel szemben. Az ifjúsági korcsoportban (15-29 évesek) a munkanélküliek körében a legnagyobb arányban az általános iskolai végzettségűek szerepelnek (35%-uk munkanélküli), a szakmunkásképzőt végzetek 29, az érettségizettek 28%-a munkanélküli. A diplomás munkanélküliek aránya 8%. (Gyorsjelentés 2009: 27)

1. tábla: Alsó- és középfokon tanulók száma és aránya Magyarországon
(2008/2009-es tanév⁴)

Iskola típusa	Magyarországon összesen		A gyermekvédelemben élők körében	
	N	%	N	%
Általános iskola	790722	54,9	9674	70,7
Gimnázium	247777	17,2	422	3
Szakközépiskola	271351	19	832	6
Szakiskola	128848	8,9	2745	20,3
Összesen	1438698	100	13673	100

Forrás: Oktatás-statisztikai Évkönyv 2008/2009⁵, Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató 2009⁶

⁴ Az oktatási adatok közül már elérhető a 2009/2010-es és a 2010/2011-es tanév is, ezt azonban a gyermekvédelmi adatok nem követik, így az utolsó közölt évet vettük figyelembe.

⁵ Speciális szakiskolában tanulók száma: 9809 fő, melyet a táblázatban a szakiskola soron számítottunk. Felsőoktatásban tanulók száma: 381033, a gyermekvédelemben élőkkel kapcsolatos ilyen adat nem áll rendelkezésre.

Amit a YIPPEE nemzetközi kutatás megkezdése előtt tudtunk

Érdeemes röviden végig nézni, hogy mit tudtunk a nemzetközi kutatás megkezdése előtt a gyermekvédelemben élők és onnan kikerültek oktatási részvételéről.

Az Egyesült Királyságban a gondozásban lévő gyermekek és az átlagnépesség oktatási eredményeit összevető statisztikák 1999 óta készülnek, és azokat 2002 óta hozzák nyilvánosságra. A statisztikák a gondozott gyermekek és a többiek által elért szint között nagy és egyre növekvő különbséget mutatnak, mint ahogyan ezt a magyarországi adatok is mutatják. Mára az Egyesült Királyságban – szemben a hazai szakirodalom-állománnyal – jelentős tanulmány mennyiség áll rendelkezésre a gondozott gyermekek iskolai tapasztalataival és oktatási eredményeivel kapcsolatban, de ez elsősorban kisebb kiterjedésű kvalitatív tanulmányokból vagy gyakorlatokra vonatkozó kezdeményezések értékeléseiből áll, amelyek az előmenetelt szubjektív eszközökkel mérik. Ezek a munkák jellemzően a gyermekvédelmi rendszer és a benne dolgozók szempontjából készültek és kevésbé vették figyelembe a gondozott populációt érintő oktatási és egyéb szociológiai tényeket. Továbbá szinte az összes korábbi kutatás kizárólag 16 éves korig foglalkozott az iskoláztatás kérdésével, azaz a tankötelezettség utáni időszakról nincsenek rendszerezett adatok vagy kiterjedt kutatások. (Jackson et al. 2011) A szakirodalom egy másik jelentős része a gondozást elhagyó, önálló életet kezdő fiatalokra irányul. (például Stein 2005). Bőségesen áll rendelkezésre bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a képesítés hiánya komoly problémákat okoz számukra, de a gondozásból történő kilépést vizsgáló tanulmányok általában inkább a lakhatásra, álláskeresésre és a pénz beosztására összpontosítanak. Wade és Dixon tanulmánya megállapította, hogy a továbbképzésig eljutó fiatalok egy csoportjában a lemorzsolódás aránya 80 százalék volt (idézi: Jackson et al. 2011: 36).

Hazánkban a szakirodalmi áttekintés és a rendelkezésre álló adatok másodelemzése után szembetűnő, hogy nagyon kevés ismeretünk van arról, hogy a gyermekvédelemben nevelkedett fiatalok milyen utakat járnak be az oktatási rendszerben. A legnagyobb akadálynak az bizonyult, hogy az oktatásra vonatkozó országos statisztikákban nagyon kevés adat vonatkozik a gyermekvédelemben nevelkedettekre, a gyermekvédelemre vonatkozó statisztikai adatgyűjtések pedig nem elég részletesek az iskolai pályafutás tekintetében.⁷ Az adatok azt mutatták, hogy a gyermekvédelmi gondoskodás alatt állók körében a szakiskolások aránya duplája (20,3% szemben a 8,9%-kal) az alap népességben jellemző aránynak. (lásd fentebb: 1. tábla) A különbség a speciális szakiskolába járók esetén tízszeres. A 2007/2008-as tanévben az alappopulációban 0,7% tanult speciális szakiskolában, a gyermekvédelemben élőknek pedig a 9,4%-a. (Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató 2008) Az alappopulációban 3-szor tanulnak többen szakközépiskolában, és 6-szor többen gimnáziumban. Az adatok alapján egyértelműen kijelenthető, hogy azok a tanulók, akik a gyermekvédelemben nevelkednek, sokkal rosszabbul teljesítenek a többi tanulónál.

A 2008-as kompetencia-felmérés lehetőséget ad a 8. és 10. évfolyamos gyermekotthonban, nevelőszülőknél élő, illetve a családban élő gyermekek eredményeinek az

⁶ A korábbi évek adatközléseiben a speciális szakiskola külön soron szerepelt, így például a 2007/2008-as tanévben a gyermekvédelemben élők közül szakiskolában 1701 fő tanult, a speciális szakiskolába járók száma pedig 1013 volt. A 2008/2009-es tanévtől ez az adat kumuláltan jelenik meg a gyermekvédelmi statisztikában, szemben az alappopulációra irányuló oktatási statisztikával. A gyermekvédelemben élőknel a 2008/2009-es tanévben további 93 fő tanul tanfolyami képzés keretében vagy a dolgozók általános iskolájában.

⁷ A kutatás idején a másodelemzési szakaszban három adatforrásra tudtunk támaszkodni: Oktatás-statisztikai Évkönyv 2007/2008, Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató 2007, valamint a Kompetenciamérések 2008.

összehasonlítására⁸. Az adatok szerint befolyásoló tényező a nevelkedési hely, a lakóhely, az iskolatípus és településtípus. A matematika és a szövegértés terén elért pontszámok eltérései függenek a nevelkedési helytől. A gyermekotthonban élők 70-80 ponttal kevesebbet értek el. A gimnáziumban tanulók az átlag felett, a szakiskolákban tanulók az átlag alatt teljesítettek, a fővárosban élők több pontot értek el, mint a községekben lakók. Minden évfolyamon többen ismételnék évet a gyermekotthonban élők. Alsó tagozatban (1-4 osztály) a családban élők 4%-a, a nevelőszülőknél élők 17%-a, a gyermekotthonban élők 27%-a ismételt osztályt. Felső tagozatban (5-8 osztály) a családban élők 4%-a, a nevelőszülőknél élők 10%-a, a gyermekotthonban élők 27%-a. Az előző évi tanulmányi átlageredményeket vizsgálva a gyermekvédelemben nevelkedettek rosszabbul teljesítenek: a saját családdal élők átlaga 3,9, míg a nevelőszülőkkel élőkénél 3,4, a gyermekotthonban élőkénél pedig már csak 3,1. (Gyarmati et al. 2009) Megjegyzendő azonban az is, hogy a szakiskolában való továbbtanulás túlsúlya ellenére a szakmai képzésben részesülő 15-18 évesek iskolai teljesítménye nagyon kedvezőtlen képet mutat, magas azoknak a fiataloknak az aránya (38%), akik valamilyen tárgyból vagy tárgyakból megbuktak az általános iskolában. Egyharmaduk ismételt általános iskolában osztályt. tanáraikkal kapcsolatban nagyon negatív véleménnyel vannak. (Hodosán – Rácz 2009) Jelentős az eltérés a jövőre vonatkozó tanulmányi tervek tekintetében is: a gyermekotthonban élők 41%-a preferálja a szakmunkás végzettséget, a saját családdal élők esetén ezt csak a gyermekek 11,3%-a jelölte meg. A saját családdal élők 55%-a szeretne felsőfokú végzettséget elérni, míg a nevelőszülőknél élők körében ugyanez az arány 26%, a gyermekotthonokban élőkénél pedig 15%. A gyermekvédelemben nevelkedettek csupán körülbelül 5%-a jut el a felsőoktatásba. (Gyarmati et al. 2009)

Mint ahogy az Egyesült Királyságban, úgy hazánkban sem készült olyan kutatás, amely a YIPPEE-kutatás központi kérdését vizsgálta volna, azaz, hogy milyen jól ismeri fel és támogatja a gondozási rendszer a gondozott gyermekek körében tapasztalható oktatási potenciált.

A „corporate parenting” koncepciója: kinek a felelőssége?

A gyermek problémáinak megválaszolása a gyermek igényeihez és a probléma természetéhez igazodóan sokszínű lehet. A problémák a normális és kivételes tartományok között mozoghatnak, az erre adandó közcselekvések pedig a szükségletorientált vagy problémaorientált mezőbe eshetnek. A közoktatás a kivételes szükségletorientált tartományban foglal helyet, azaz az állam nem bízta a szülőre azt a kérdést, hogy akarja-e a gyermeket taníttatni, de a gyermek iskoláztatásának biztosításán túl a családi autonómiába beavatkozás nem történik. A gyermekvédelmi tevékenységek a kivételes problémaorientált közcselekvések közé sorolandók, hiszen a beavatkozás összefüggésben van a szülő magatartásával, devianciájával, így a családi életbe beavatkozás történik, hiszen a szülő nem kellő garancia arra, hogy a családon belül a gyermek problémája rendeződik. (Szöllösi 2003, Rácz 2012) Érdemes megjegyezni, hogy hazánkban, bár a nagykorúak támogatási rendszere a gyermekvédelem része – szemben az Egyesült Királyság gyakorlatával, ahol ez a szociális ellátórendszerbe tartozik –, esetükben ez a közcselekvés a szükségletorientált kivételes mezőbe tartozóként értelmezhető, ahol a szükségletorientáltság arra irányul, hogy a fiatal felnőtt a szociológiai értelemben vett felnőtt szerepeit szakmai segítségnyújtás mellett sajátítja el. (Rácz 2012)

A családból kiemelt gyermekek esetében egyértelmű, hogy a szakmai testületek és közösségek (nevelők, gyermekvédelmi felügyelők, nevelőszülők) szülői felelősséget viselnek (corporate parenting), ami azt jelenti, hogy minden kormányzati és hivatalos szervnek a

⁸ A YIPPEE kutatáshoz a 2008-as teljes adatbázist megkaptuk elemzési célból, melyet Gyarmati et al. 2009 publikált. A későbbi években közölt kompetencia-felmérésekkel kapcsolatos jelentések nem térnek ki a szakellátásban élőkre (2009, 2010, 2011. www.kompetenciameres.hu).

gyermekvédelem intézményes ellátásában és a nevelőszülői hálózatban dolgozókkal együtt azon kell munkálkodni, hogy az állami gondozásban lévő gyermekek élete – beleértve az tanulási lehetőségeiket is – jobb legyen. (Jackson 2007) Alapvetően az oktatás támogatása terén két gyermekvédelmi szemlélet különíthető el, amelyek befolyásolják a gyermekvédelmi gondozásban felnövekvő gyermekek és fiatalok jövőbeli céljait, iskolai előmenetelét. Az egyik az ún. *kompensáló szemlélet*, amely egy olyan oktatási megközelítés, amely megnevezi a gondozottak problémáit és nehézségeit, és a szakemberek feladata ezen hátrányok leküzdésében való segítségnyújtás. A másik az ún. *komprenzív szemlélet*, amely a szociális nevelés és a gondozottak egyéni szükségleteihez igazodó nevelés elemeit igyekszik egyesíteni. (Bryderup 2008) Sajnálatos módon hazánkban nem egyértelmű, hogy melyik szemlélet azonosítható a gyakorlatban. Viszont azt fontos megjegyezni, hogy a gyermekvédelemben és annak nagykorúakat támogató rendszerében egyáltalán nincsen kiépült minőségbiztosítási rendszer, bár a Gyermekvédelmi törvény 2009-es módosítása tartalmazza a gyermekvédelmi igazgatási bírság intézkedését, amely szankció a gyermeki jogok sérelme esetén, továbbá munka- és büntetőügyi szankciónak az indítványozását, amennyiben a szakember mulasztása a gyermek sérelmét okozza. (Rácz 2012) Ez azonban nem terjed ki arra, hogy a gyermek megfelelő iskolai végzettséget szerezzen és fiatal felnőttként kikerülve a rendszerből versenyképes végzettségével el tudjon helyezkedni a munkaerőpiacon.

Tanköteles kor után a tanulmányok folytatását befolyásoló tényezők a döntéshozók és a szakemberek véleménye szerint

Az Egyesült Királyságban meginterjúvolt szakemberek erőteljes elkötelezettségről tettek tanúbizonyságot a szolgálatukkal kapcsolatban álló fiatalok oktatási eredményeinek javítása és ösztönzése iránt, hogy az iskolaköteles kor felső határának elérése után is részt vegyenek valamilyen oktatásban vagy képzésben. Tapasztalataik szerint azonban néhány kivételtől eltekintve az érintett fiatalok elvárásai és törekvései szerények, szakmát kívánnak szerezni, nem felsőfokú tanulmányokat folytatni. Hangsúlyos az a vélekedés, hogy a főiskolai kurzusokra beiratkozott vagy egyetemi felvételt nyert gondozott fiatalokat támogatni kell a tanulmányaik során, valamint széles körű az egyetértés a különböző területek helyi hatóságai között a részvételt segítő vagy annak útjában álló tényezők tekintetében, egyéni, szervezeti és jogszabályi szinten (Cameron et al. 2010).

Magyarországon is összességében azt mondhatjuk, hogy a szakemberek és a nevelőszülők igyekeznek támogatást biztosítani a szakellátásban nevelkedetteknek a tanulmányok folytatásához. A támogatási rendszer többszintű, hiszen a tanulmányok közvetlen támogatása (mint házi feladat elkészítésében való segítségnyújtás) mellett az anyagi támogatás és az érzelmi háttér biztosítása, motiválás is megjelenik. Kritikaként említhetjük meg, hogy ezen célcsoport vonatkozásában a felsőfokú végzettség megszerzését kevésbé érzik elérhetőnek a szakemberek, így leginkább a szakma és az érettségi megszerzését támogatják, a kudarcotlól igyekeznek még azokat a fiatalokat is megkímélni, akiknek korábbi iskolai teljesítménye egyértelműen a diplomaszerezés irányába hat. Ebből kifolyólag néhány esetben a szakemberek részéről az egyéni teljesítmények és érdemek alábecsülése az érzelmi háttér, a biztatás hiányát vonja maga után. (Rácz 2009, Korintus et al. 2011)

Kutatási eredményeink alapján összegezzük, hogy a tankötelezettségi kor utáni tanulmányok folytatását milyen tényezők segítik, illetve melyek gátolják a két vizsgált országban.

2. tábla: Tanköteles kor után a tanulmányok folytatását segítő és gátló tényezők

Egyesült Királyság	
<i>Segítő tényezők</i>	<i>Gátló tényezők</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Az elhelyezés stabilitása • A tanulásban való felzárkózás korai támogatása • Tevékenység-orientált személyes oktatási tervek • Elhelyezésben maradás a 18 éves kor után • Családi, nevelői és szakemberi támogatás • Pénzügyi források és gyakorlati segítség • Személyes motiváció és kitartás • A helyzetet megértő iskolák • A gondozásból kikerülőkért felelős munkacsoportban az oktatásért felelős kijelölt tag megléte • Pozitív közösségi és kulturális hatások • A főiskolákkal és felsőoktatási intézményekkel egyeztetett világos protokollok 	<ul style="list-style-type: none"> • Több különböző elhelyezés • Megszakadt iskoláztatás • Ha a szociális munkások és gondozók nem fektetnek kellő hangsúlyt az oktatásra • A tanulási problémák megoldásának vagy a tanulmányokban tapasztalható hiányosságok pótlásának sikertelensége • Kevés önbizalom vagy a célok hiánya • Tájékoztatás vagy útmutatás hiánya • Túl korai áttérés az önálló életre • Ha a fiatal nem ismert felsőoktatási tapasztalatokkal rendelkező személyt • Problémák a vér szerinti családdal • A nevelőszülők általi elutasítás 16 éves kor után • Ha nincs senki, aki törődik a fiatallal
Magyarország	
<ul style="list-style-type: none"> • Akarat, kitartás, egyéni elköteleződés, kitörési vágy • A tudás értéként való megjelenése, jó iskolai teljesítmény, egyenletes iskolai karrier, tehetség, speciális érdeklődési kör • Biztos jövő megalapozása iránti vágy, cselekedetekért, egyéni döntésekért való felelősségvállalás, munkaerő-piaci pozíció mérlegelése, gyermekkori álmok és vágyak megvalósítása, jövőorientált szemlélet • Stabil gondozási-hely, érzelmi támogatás, motiválás a szakemberek részéről, támogató személy a közvetlen környezetben (testvér, gyermekvédelmi szakember, nevelőszülő) • Jó iskolai légkör, tanárokkal, diákokkal való jó kapcsolat, tanulmányok támogatása, tehetséggondozás, iskolai karrier nyomon követése, pályaválasztásban való segítség a szakemberek részéről • Anyagi támogatás biztosítása 	<ul style="list-style-type: none"> • Alulmotiváltság, alacsony önértékelés • Alacsony elvárás a szakemberek részéről az iskolai teljesítmény terén, piacképtelen szakmák preferálása • Bizonytalan jövőkép a fiatal és a szakemberek részéről • Gondozási-hely váltások, érzelmi stabilitás hiánya, családdal való kaotikus kapcsolat • Iskolai hátrányok leküzdésére irányuló támogatási formák hiánya • Rossz iskolai tapasztalatok, rossz tanár-gondozott, gyermek-gondozott viszony • Anyagi támogatás hiánya (nevelőszülői támogatás korlátozottsága) • Utógondozóval való konfliktusos kapcsolat, információhiány

Forrás: Jackson et al. 2011: 38-39, Rácz 2009, és Korintus et al. 2011 alapján.

Fiatal felnőttek oktatási és gyermekvédelmi tapasztalatai

A fiatalok oktatási tapasztalatainak az életük egészében – gondozásban és azon túl – betöltött helyét vizsgáló kutatási kérdéseket összefüggéseiben, azaz holisztikus megközelítésben kezeltük. A lefedett területek között volt a fiatalok élete az első és második interjú idején, az

aktuális problémáik, az oktatási helyzetük és eredményeik, a társadalmi kapcsolataik, valamint az informális tanulási és szabadidős tevékenységeik. A korábbi élményeik vizsgálata során kérdeztük őket a vérszerinti családjuknál eltöltött időszakról és a rokonaikkal még fennálló kapcsolatukról, gyermekkori eseményekről, a gondozásban töltött időszakról és az iskolaköteles éveik alatti oktatási előmenetelükről. Rákérdeztünk arra is, hogy mennyi támogatást nyújtottak a tanulmányaikhoz a vérszerinti rokonok, tanárok, szociális munkások, nevelőszülők, bentlakásos intézményekben dolgozó gondozók és mások? Milyen álmokat szöttek és ezeket mennyiben tudták megvalósítani?

Az **Egyesült Királyságban** megkérdezett fiatal felnőttek közül az első interjú idején a 32 fiatal közül 25 az oktatásban való részvételt nevezte meg legfőbb nappali tevékenységének. Tizenketten már a felsőoktatásban tanultak és további 11 fiatal egyetemi szinten szándékozott folytatni a tanulmányait. Mindössze három fiatal férfi és egy fiatal nő nem vett részt oktatásban, ők képzésben vettek részt vagy dolgoztak. Három fiatal kivételével (ők a nevelőszülőknél maradtak) mindannyian önállóan éltek és részmunkaidős állásban dolgoztak, hogy kiegészítsék a gondozásból kikerülteket támogató szolgálattól kapott, nem elegendő pénzügyi támogatást. A megkérdezettek közül szinte mindenki komoly pénzügyi nehézségekkel került szembe. A felsőoktatásban részt vevők teljes mértékben a gondozásból kikerülteket támogató munkacsoportoktól kapott támogatástól függtek, mivel ők nem voltak jogosultak egyéb jóléti ellátásokra. Az önálló élet velejárója volt a számlák kifizetésére és a mindennapi kiadások fedezésére szükséges pénz megkeresése. A számukra kiutalt lakás gyakran kieső vagy elhanyagolt területen volt, illetve ezek rossz állapotú lakások voltak. A fiatalok arról számoltak be, hogy az iskolából kikerülve jelentősen csökken a szakmai támogatás és a gondozásból kikerülők kevés célzott támogatást kapnak a továbbképző és felsőoktatási intézményekben. (Cameron 2010; Jackson et al. 2011)

A fiatalok szélsőségesen problémás családból származtak – és néhány kísérő nélküli menedékkérő kivételével – szinte egyikük sem élt egyszerre mindkét szülőjével, még rövid ideig sem. Az édesapák szinte teljesen hiányoztak a családból. A gondozást megelőző életükre vonatkozó beszámolóikban jellemző volt: 1) azon érzés, hogy őket nem akarták és nem szeretik; 2) a szülők függőségei és mentális egészségi problémái, valamint 3) valamely közeli hozzátartozó halála. A fiatalok gyakran keveset tudtak szüleik foglalkozásáról vagy képzettségéről, de az Egyesült Királyságban születettek esetében általánosságban elmondható, hogy a szüleik jellemzően kereset nélküli, munkásosztálybeli emberek, akik alacsony képesítéssel rendelkeznek vagy képesítés nélküliek. Néhány gyermeknek éveken át súlyos bántalmazást kellett elszenvednie mielőtt gondozásba vették volna. (Cameron 2010, Jackson et al. 2011)

A többség nevelőszülői ellátásban nevelkedett, tizenheten 1-3 helyen voltak elhelyezve, tizenhárman 4-10 helyen és ketten voltak tíznél több helyen. A válaszadók több mint fele számolt be legalább egy negatív élményről a gondozással kapcsolatban, mint például érzelmi természetű visszaélés, nem megfelelő étel, a többi gyermektől eltérő bánásmód vagy az idő előtti távozásra való felszólítás. A gondozók többségéről azt állították, hogy nem érdekli őket a gyermekek oktatása és nem rendelkeznek a megfelelő eszközökkel ahhoz, hogy támogatást nyújtsanak. A nevelőszülőknél élők több támogatást kaptak a tanulmányok folytatásához, egyes nevelőszülők pénzügyileg is támogatták a fiatalokat. (Cameron 2010, Jackson et al. 2011)

Iskolai életükkel kapcsolatban elmondható, hogy a mintában szereplő szinte minden fiatal tapasztalt szélsőséges töréseket a tanulmányaiban, amelyek a vérszerinti családjuk jellemzőire, a gondozásba kerülés traumatikus élményére és a gondozásba kerüléshez vezető eseményekre, valamint a gondozási időszak során az elhelyezés gyakori változására vezethetők vissza. Sokan közülük igen boldogtalanok voltak az iskolában a társaik erőszakoskodása és a hátrányos megkülönböztetés, néha pedig a saját zavart viselkedésük

miatt, amelyre a pedagógusok gyakrabban reagáltak büntetéssel, mint terápiával. Mindezek ellenére sokan képesek voltak megőrizni pozitív énképüket és tanulmányaik folytatására koncentrálni. A többségük olyan családból származik, ahol nem volt példa az iskolaköteles koron túl folytatott tanulmányokra, és néhányuknak meg kellett küzdeni a rokonok vagy gondozók ellenállásával vagy szkepticizmusával, amikor úgy határoztak, hogy 16 éves koruk után is folytatják a tanulmányaikat.

Ez könnyebb volt, ha olyan iskolába jártak, ahol az általános szokás az volt, hogy 16 éves kor után is az iskolában maradnak, vagy ha a fiatalnak olyan barátai voltak, akik egyetemre készültek (Cameron 2010, Jackson et al. 2011)

A vágyaikat tekintve elmondható, hogy ezek általában szerények voltak: olyan képesítések megszerzése, amelyek révén stabil álláshoz juthatnak, és végső soron saját otthonuk megteremtése és család alapítása, amely a reményeik szerint nagyon különbözni fog majd a saját vérszerinti családjuktól. A pályafutásukkal kapcsolatos vágyaik többnyire nem voltak specifikusak és lefelé változhattak a tényleges nehézségek fényében, például ügyvédből jogi asszisztensre. (Jackson et al. 2011)

Az egy évvel később készített második interjú megmutatta, mennyire jutottak a rövid távú céljaik megvalósításában. Közülük többen kénytelenek voltak különböző akadályok miatt módosítani a céljaikat vagy elhalasztani azok megvalósítását. Ilyen akadályok voltak többek között a gyermekgondozási kötelezettségek, a megromlott egészség, a szakemberek támogatásának hiánya, illetve a menedékkérők esetében a nyelvi problémák és a bizonytalan jogi helyzet. Néhány fiatal terveiben törést okozott, hogy egyre nehezebb állást találni, illetve hogy a helyi hatóságok a romló gazdasági helyzet miatt csökkentették a pénzügyi hozzájárulást. (Jackson et al. 2011)

Magyarországon mind a 35 utógondozói ellátott tanult az első interjú időpontjában. A fiatalok harmada tanult felsőfokon a mélyinterjú időpontjában, rajtuk kívül még 12 fiatalnak ugyan megvolt az érettségije, de nem tanult tovább, hanem valamilyen szakmai tanfolyamot végzett éppen. Hat fiatal próbálta az érettségit letenni, és öt fiatal járt szakmunkásképzőbe. A tanulás mellett többen dolgoztak is, öten rendszeresen tanulás mellett (illetve egy fiatal főállásban dolgozott egyetemi levelező szak mellett), de rajtuk kívül is számoltak be az interjú során többen arról, hogy a nyári időszakban vagy alkalmanként diákmunkákat vállaltak.

Az ellátást nevelőszülőnél vették igénybe, vagy az intézményes ellátás keretében biztosított utógondozotti férőhelyeken: gyermekotthonokban, lakásotthonokban éltek más gyermekvédelmi gondozásban nevelkedett társakkal vagy utógondozói otthonokban laktak.

A fiatal felnőttek az egyik legnagyobb problémának az utógondozói ellátásból való kikerülést követően a lakhatás megoldását látják, véleményük szerint ebben az utógondozói ellátásban dolgozók nem tudnak hathatós segítséget nyújtani.

A fiatal felnőttek jellemzően külső baráti kapcsolatokkal rendelkeznek (olyanokkal, akik nem a gyermekvédelmi rendszerben nevelkedtek), erre törekszenek is. A gyermekvédelmi rendszerben élőkkal való kapcsolatukat inkább sorstársi kapcsolatnak, mintsem barátságként gondolják. A barátságok kialakításának legjellemzőbb színtere az iskola. Sokan ugyan beszámolnak az iskolában, gyermekközösségekben elszenvedett sérelmeikről, melynek következtében kialakult bennük egyfajta védekező mechanizmus múltjuk, családi hátterük, nevelkedési körülményeik elrejtésére. A gyermekvédelmi háttér miatt, illetve a cigány származásuk esetében származásuk okán többen találkoztak diszkriminációval, főleg azok, akik intézményes ellátásban részesültek. (Rác 2012, Korintus et al. 2011)

Családi életükre jellemző, hogy a legtöbb esetben komplex, régóta húzódozó problémák voltak a családban, a bántalmazás, elhanyagolás főleg az alkoholizmusból eredt. Az anyagi problémák a legtöbb narratívában említésre kerültek, de nagyon ritka, hogy ez volt az egyedüli probléma a családban. Az interjúkból kitűnik, hogy a fiatalok hosszú éveket töltöttek rendezetlen körülmények között, fizikailag és mentálisan elhanyagolva, szülői szeretet és

gondoskodás hiányában. A vérszerinti szülők a legtöbb esetben alacsonyan kvalifikáltak: többen az általános iskola 8. osztályát sem fejezték be, a szülők közül többen munkanélküliek és inaktívak vagy fogyatékkal élők. (Rácz 2012, Korintus et al. 2011)

14 fiatal felnőtt 4 éves kora előtt került a gyermekvédelmi szakellátásba, míg 16-an 10-16 éves koruk között kerültek a rendszerbe. A gyermekvédelmi szakemberek tapasztalata szerint a tanulmányok folytatása szempontjából a későbbi életkorban rendszerbe kerülők veszélyeztetettebbek. A gyermekvédelmi szakemberek úgy tartják, hogy azok a gyermekek, akik ebben a korban kerülnek be a rendszerbe, már annyira sok hátrányt halmoznak fel, hogy ezeket a rendszer nem képes ellensúlyozni. (Korintus et al. 2011)

Az interjúalanyok többsége pozitív véleménnyel van az intézményes ellátásban dolgozó gyermekvédelmi szakemberekről. Azok, akik nevelőszülőnél nőttek fel, szoros kapcsolatban vannak a nevelőszülővel, azt mondták, hogy sosem tett a nevelőszülő különbséget a saját és a nevelt gyermekei között és ez segítséget jelentett a családba való beilleszkedésben. Az egyenrangúként való kezelés az érzelmi támogatás mellett az anyagiak terén is megnyilvánult. Többen pozitívként említették meg, hogy a szakellátás és az utógondozói ellátás ideje alatt találtak egy-egy olyan szakembert, akinek a személyisége, életmódja, világlátása példaértékű a fiatal számára, akivel megoszthatja a gondjait. Ezekről a szakemberekről azonban azt gondolják, hogy a gyermekvédelemben is egyedinek tekinthetők, ez a fajta együttműködési készség tapasztalataik szerint nem jellemző mindegyik szakemberre. (Rácz 2012, Korintus et al. 2011)

A mintában szereplő felsőfokon tanulókkal kapcsolatban a legfontosabb jellemző, hogy ezek a fiatalok döntő részben egy évvel később is ugyanott tanultak. Mindössze ketten hagyták ott felsőfokú tanulmányaikat, mindkét esetben a munka (anyagi függetlenség) volt a fő indok. Összesen tizenkét olyan fiatal volt, aki valamilyen iskolarendszeren kívüli szakképzésben vett részt. Ezek a tanfolyamok nagyon népszerűek a gyermekvédelemben nevelkedettek körében, mert egy-két év alatt új szakmát szerezhetnek ezekben a képzésekben (2010-es jogszabály módosítás még inkább ezt a tendenciát erősíti). Többféle motiváció jellemző ezekre a fiatalokra. Egy részük sikertelen felvételi után a következő lehetőségre várva kezd bele egy tanfolyamba, más részük újabb szakmákkal igyekszik kiegészíteni eredeti végzettségét, bízva abban, hogy annál jobb esélyeik lesznek a munkaerő-piacon, minél több szakma van a birtokukban. (Korintus et al. 2011)

Interjúalanyaink döntő többsége nem hagyott ki hosszabb időt az iskolából. A felsőoktatásba bekerült interjúalanyaink jellemzően jelentős kihagyás nélkül jutottak el a középiskola befejezéséig. A 35 interjúalany közül 14 nem 18-19 éves korában, hanem ennél idősebben szerezte meg a középfokú végzettségét. (Korintus et al. 2011)

A tanulmányok fontosságának hangsúlyozása mögött több érv is megfigyelhető. A legfontosabb és szinte mindenkinél megjelenik, hogy a tanulást azért tartják fontosnak, hogy különbek legyenek vérszerinti családjuknál, a továbbtanulás kitörési lehetőséget és a szüleik életénél egy jobb és anyagilag is stabilabb életet jelent számukra. A kitörési vágy, a múlttól való elhatárolódás gyermekkoruk óta fontos motivációs erőként hat rájuk. A tanult ember képéhez általában pozitív tulajdonságokat társítanak, olyan ember, akit megbecsülnek, tisztelet veszi körbe, magas presztízsű munkát végez, jól keres. (Rácz 2012, Korintus et al. 2011)

A tanulmányokkal kapcsolatos rövidtávú tervek három lehetséges alternatíva köré szerveződtek. 1) A terv a tanulmányok egy év múlva való folytatása volt, mely a megkezdett iskolákra érvényes, 2) a megkezdett tanulmányok befejezését követően további tanulmányok megkezdése volt a kitűzött cél, 3) a megkezdett tanulmányok befejezését követően munkavállalás volt a fiatal felnőtt elképzelése. A felsőfokú tanulmányokat folytatók esetében a külföldi ösztöndíjpályázatok, esetleges munkavállalás, a nyelvtudás fejlesztése is megjelenik a rövid távú tervek között. Általános terv, hogy a fiatal felnőttek szeretnék igénybe venni egy

év múlva is az utógondozói ellátást, amely a tanulmányokat folytatók esetében 24/25 éves korig jár. Ezt az időszakot az önálló életre való felkészülés, az anyagi helyzet megalapozása érdekében tartják fontosnak. A középtávú tervek a tanulmányok befejezése miatt már a munkavállalás köré szerveződnek, így a fiatal felnőttek gondolkodásában a diploma vagy a szakma megszerzése után a főszerep a munkáé lesz. Terveik szerint a tanulmányok befejeztével szakmájukban fognak elhelyezkedni. A fiatal felnőttek alapvetően már a családi élet köré tervezik az életüket tíz év múlva. Ekkora úgy képzelik el magukat, hogy egy biztos lakhatás és munka mellett stabil párkapcsolatban élnek, melyben gyermeket is vállalhatnak. (Korintus et al. 2011)

Következtetések és megállapítások a döntéshozatal és a gyakorlat számára

Jackson et al. (2011) véleménye szerint a gyermekvédelemben nevelkedettekre nem igaz az a becki tézis, hogy az egyén életének alakulására irányuló döntésekre kevésbé hatnak a normatív korlátok és az elvárt szerepek, valamint a nemek, etnikumok és osztályok szerinti megkülönböztetések. Éppen ellenkezőleg, a fiatalok ezen halmozottan hátrányos csoportja esetében a társadalmi osztály és az identitástudat, valamint a választási lehetőségek korlátozott volta közötti kapcsolat erős. Annak ellenére, hogy az állami gondozási rendszerbe kerülve a fiatalok közül néhányan olyan erőforrásokhoz férhettek hozzá, amelyek az eredeti családjukban nem lettek volna elérhetőek számukra, a kutatás eredményei azt sejtetik, hogy a velük kapcsolatba kerülő szakemberek többsége legalább akkora valószínűséggel erősíti meg bennük az oktatásukkal és pályafutásukkal kapcsolatos osztály- és nem alapú feltételezéseket, mint amekkora valószínűséggel azokon változtatni próbálnak. (Jackson et al. 2011)

A remények és álmok az esetek többségében igen szerények, bár reálisak. Motivációjuk egyértelmű mozgatórugója, hogy a lehetőségeikből a lehető legtöbbet hozzák ki, különös tekintettel arra, hogy a szüleikétől eltérő életet élhessenek. Az oktatásra elsősorban a foglalkoztatás felé vezető útként gondolnak, bár egyesek esetében az egyetemi tanulmányok megkezdése komoly vonzerővel bír a későbbi társadalmi felemelkedés reményében.

A fiatalok szakemberekkel kialakított kapcsolata semmi esetre sem kompenzálja a társadalmi tőke vagy a vérszerinti családjuktól kapott támogatás hiányát. A legtöbbjük nem kapott személyre szabott pályaválasztási útmutatást, vagy ha mégis, akkor egyszeri esetről volt szó. A vizsgált fiatalok közül azokat, akik képesek voltak világosan megfogalmazni jövőbeli céljaikat, leggyakrabban barátaik és rokonaik vagy a média befolyásolta.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy az állami gondozásban felnövő fiatalok közül a korábban feltételezetttnél többen rendelkeznek a képességgel és motivációval, hogy a tankötelezettségi kor után további képzésben, illetve felsőoktatásban vegyenek részt. A problémát az okozza, hogy számukra többé-kevésbé lehetetlen, hogy a megszokott oktatási útvonalat kövessék az iskolaköteles kor utáni tanulmányokon keresztül. Sokszor az egyetemig eljutottak között is sok olyan pályafutást találunk, amelyet számos megszakítás, kerülő és újrakezdés tarkít.

Ezek a fiatalok a családon belüli bántalmazás vagy mellőzöttség, az iskolatársaik erőszakoskodása, valamint a hiányos iskolalátogatás és az otthoni támogatás hiánya okozta gyengébb iskolai teljesítmény miatt kevesebb önbecsüléssel rendelkezhetnek. A gyermekvédelemben ezt a tendenciát tovább erősíti, hogy a szakembereknek is alacsonyok az elvárásaik az oktatási karrierrel szemben, holott a szakemberek kulcsfontosságú szerepet játszhatnak a fiatalok támogatásában, hogy folytassák a tanulmányaikat a tankötelezettségi kor után is. (Jackson et al. 2011)

Probléma az is, hogy nincs a gyermek életében olyan nevesített, felelőséggel felruházott személy, aki segítené őt, illetve nincs a gyermekvédelmi szakellátás intézményeiben egy stratégiai terv arra nézve, hogyan lehetne követni, motiválni a gyermeket

a tanulmányai terén. Nincsenek konkrét felelősök a gyermek életében arra nézve, hogy hogyan alakul iskolai pályafutása a bekerüléstől a rendszer végső elhagyásáig. Ebből következik az is, hogy nincs reális jövőképük a gyermekeknek, nehezen igazodnak el a pályaválasztás idején, hogy merre orientálódjanak. Magyarországon a fiatal felnőttek az utógondozói ellátás igénybe vételének lehetőségét fontosnak tartják, elsősorban a tanulmányaik folytatása és a jövőjük megalapozásához szükséges időnyerés miatt. Elvi szinten igaz az, ha egy fiatal felnőtt az eddigi iskolai teljesítménye, egyéni képességei és motivációja alapján szeretne felsőfokú végzettséget szerezni, a gondozási hely és az illetékes Tegyesz is igyekszik ebben minden anyagi és erkölcsi támogatást megadni. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az egyes Tegyeszek, illetve gondozási helyek és gondozási formák (intézményes ellátás, nevelőszülő) is jelentős különbségeket mutatnak anyagi helyzetük, ebből kifolyólag a fiatal felnőttek támogatása terén. Általános tapasztalat, hogy a fővárosban utógondozói ellátást igénybe vevők, illetve azok, akik intézményes ellátás keretében veszik igénybe az ellátást, pénzügyi lehetőségeiket tekintve jobb helyzetben vannak. (Korintus et al. 2011)

A kutatás eredményei alapján a következő „policy” ajánlásokat fogalmaztuk meg a két ország vonatkozásában:

- Az iskolai teljesítményt az egyéni képességeken és a gyermekvédelmi szakellátás rendszerébe való bekerülés idejéig felhalmozott traumákon, iskolai hátrányokon kívül számos tényező befolyásolja. A gyermekvédelem felelőssége óriási abban, hogy a gyermekek stabil gondozási helyre kerüljenek, megvalósuljon a végső elhelyezésre való törekvés elve (*permanency planning*) a gondozási hely megválasztásánál. Továbbá a gyermek a személyiségéhez, egyéni szükségleteihez igazodóan, nem pedig a rendelkezésre álló férőhely-kapacitás alapján kerülhessen a szakellátás különböző ellátási formáiba, mint intézményes és nevelőszülői ellátás.
- Fontos kívánalom, hogy a gyermek iskolai teljesítménye a szakellátásba való bekerüléstől kezdve dokumentáltan követte legyen, standardizált formában. Legyen írásos terv az iskolai előmenetellel kapcsolatosan, és legyen egy olyan személy, aki a gyermek sorsának alakulásáért felelősséget vállal, az életében és így az iskolai karrierjében bekövetkezett változásokat nyomon követi. Ez egyfajta gyermekvédelmi szemléletváltást jelent, amelynek egyik fókuszja az iskolai előmenetel tervezett segítése, tudatos pályaválasztás előkészítése, a gyermek jövőjének megalapozása.
- Olyan végzettséget szükséges támogatni a szakemberek részéről, amelyek illeszkednek az egyéni elképzelésekhez, készségekhez és a munkaerő-piaci kívánalmaknak is az előrejelzések alapján megfelelnek. Érdekes lehet magasabb elvárásokat megfogalmazni (pl.: szakmunkás képző helyett szakközépiskola és érettségi), mert a tapasztalatok azt mutatják, hogy minél magasabb végzettséget céloz meg valaki, annál tovább jut az iskolarendszerben.
- Kiterjedt statisztikai adatgyűjtések készítése és gyermekvédelmi témájú kutatások támogatása szükséges a célcsoport helyzetének mélyebb megismerése érdekében. A gyermekvédelmi statisztikák jelenleg minimális adatot tartalmaznak a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló, tankötelezettségi korú gyermekek oktatási részvételével kapcsolatosan. Magyarországon egyáltalán nem rendelkezünk információval arra vonatkozóan, hogy a nagykorúvá vált, jelenleg utógondozói ellátásban élők milyen fokon, milyen területeken folytatnak tanulmányokat. A felsőfokú tanulmányokra vonatkozóan pedig csak becslések állnak a rendelkezésre. Problémát jelent továbbá, hogy intézményi adatgyűjtés történik, így egyéni szinten nem állnak rendelkezésre az elérhető gyermekvédelmi adatok. Az alappopuláció oktatással kapcsolatos adatgyűjtése pedig nem tartalmaz bontást a gyermekvédelemben élőkre vonatkozóan. Az oktatásra és gondozásra

vonatkozó statisztikákat kombinálni kell, illetve részeire kell bontani annak bemutatására, hogy a gondozásból kikerülő, különböző jellemzőkkel (nem, etnikum⁹ stb.) bíró fiatalok milyen aránya ér el megadott képzési szinteket.

- Részletes tanulási értékelést kell készíteni a gyermekek gondozásba vételekor, és a lehető legkorábban meg kell kezdeni az intenzív felzárkóztatási segítség nyújtását.
- A gondozott gyermekeket a normál oktatásban kell tartani, igényeljen az bármilyen további támogatást.
- A tanároknak tisztában kell lenniük a gondozási rendszerrel, és a gyermekvédelmi szakembereknek, szociális munkásoknak jól tájékozottnak kell lenniük az oktatással kapcsolatban.
- A gyermekek iskolán belüli és gyermekvédelemben történő pszichoszociális támogatására is nagy szükség lenne. (Rácz 2009; Jackson et al. 2011: 44-45, Korintus et al. 2011: 58-59)

Felhasznált irodalom

- Bryderup, Inge M. (2008): *Literature Review – Denmark*, Danish School of Education, University of Aarhus, Denmark, Manuscript, April 2008 (YIPPEE kutatócsoport munkaanyaga)
- Cameron, Claire - Jackson, Sonia - Hauari Hanan – Hollingworth, Katie (2011): *Young people from a public care background: pathways to further and higher education in England - A case study* (WP5 UK Report) Thomas Coram Research Unit, Institute of Education, University of London, UK
- Európai Roma Jogok Központja (2007): *Fenntartott érdektelenség - Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben. Záró-tanulmány, kézirat, 2007. december, Budapest*
- Gyarmati Andrea - Csák Róbert - Rácz Andrea (2009): *Gyermekvédelmi gondoskodásban élők továbbtanulásának, felsőoktatási részvételének vizsgálata az országos statisztikai adatok tükrében, valamint a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatok gyermekvédelmi gondoskodásban élők oktatási részvételének, továbbtanulásának elősegítésével kapcsolatos feladataival kapcsolatos kérdőíves felmérés eredményeinek bemutatása*, YIPPEE kutatócsoport munkaanyaga, kézirat, 2009, SZMI, Bp.
- Hodosán Róza - Rácz Andrea (2009): Szakmai képzésben részesülő, gyermekvédelmi szakellátásban élő fiatalok iskolai pályafutásának vizsgálata. *Család, Gyermek, Ifjúság* 2009/4. 14-24.
- Höjer, Ingrid - Johansson, Helena - Hill, Margreth (2008): *State of the Art Consolidated Literature Review - The Educational Pathways of Young People from a Public Care Background in Five EU countries*, (editors: Claire Cameron and Sonia Jackson), Manuscript, July 2008 (YIPPEE kutatócsoport munkaanyaga)
- Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató 2007.* (SZMM-SZMI közös kiadványa, Bp. 2009.)

⁹ Magyarországon nincsenek konkrét adatok a gyermekek etnikai hovatartozásáról, ugyanis az adatvédelmi törvény tiltja, hogy származási dimenziók mentén bármilyen adatot erről rögzítsenek. „Az etnikai hovatartozáshoz fűződő adatok különleges személyes adatnak minősülnek, ezért hivatásos dokumentumok csak akkor tartalmazhatnak erre vonatkozó információt, ha annak nyilvántartására az érintett személy felhatalmazást ad.” (Neményi és Messing, 2007) Minden ezzel kapcsolatos adat kutatásokra hivatkozott becslésen alapul, valamint szociológiai, demográfiai tények alapján történtek kísérletek arányuk becslésére. Kutatók állítják, hogy a roma származású gyermekek felülreprezentáltak a gyermekvédelemben. A European Roma Rights Centre (Európai Roma Jogok Központja, 2007) egyik kutatási konklúziója, hogy a roma származású gyermekek nagyobb eséllyel kerülnek gyermekvédelmi gondoskodásba, mint nem roma származású társaik. Miután bekerültek, szinte biztosan ott is maradnak 18 éves korukig.

- Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató 2008.* (NCSSZI és NEFMI közös kiadványa, Bp. 2011)
- Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató 2009.* (http://ncsszi.hu/kutatasok-1_10/szocialis-es-gyermekvedelmi-szolgaltatasok-2_35/gyermekvedelmi-statisztikai-tajekoztato,-2009-n_88)
- Ifjúság 2008 - Gyorsjelentés* (2009): (szerk.: Szabó Andrea - Bauer Béla) Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest
- Jackson, Sonia (2007): Care leavers, exclusion and access to higher education. In.: Dominic Abrams, Julie Christian and David Gordon eds.: *Multidisciplinary Handbook of Social Exclusion Research*, Chichester, UK pp. 115-135
- Jackson, Sonia – Cameron, Claire - Hollingworth, Katie – Hauari, Hanan (2011): Chapter 3: England. In. Sonia Jackson – Claire Cameron eds: *Young people from a public care background: pathways to further and higher education in five European countries – final report of the YIPPEE project* Thomas Coram Research Unit, Institute of Education, University of London, UK, 34-46
- Korintus, Márta –Rácz, Andrea –Csák, Róbert (2011): Chapter 4: Hungary. In. Sonia Jackson, Claire Cameron eds.: *Young people from a public care background: pathways to further and higher education in five European countries – final report of the YIPPEE project*, Thomas Coram Research Unit, Institute of Education, University of London, UK, 47-58.
- Neményi Mária - Messing Vera (2007): Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. *Kapocs*, IV. évf. 1. szám, 2-19.
- Országos kompetenciamérés, 2008. www.kompetenciameres.hu
- Rácz Andrea (2009): Gyermekvédelemből a felsőoktatásba – a felsőoktatási részvételt befolyásoló endogén és exogén tényezők. *Kapocs* VIII. évf. 4. szám, 34-43.
- Rácz Andrea (2012): „Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer)igények” - *Gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedett fiatal felnőttek iskolai pályafutásának, munkaerő-piaci részvételének és jövőképeinek vizsgálata*. Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék könyvsorozat, L'Harmattan Könyvkiadó és Terjesztő Kft., Budapest
- Oktatási statisztikai évkönyv, 2007/2008.* (szerk.: Csécsiné M. E. - Könyvesi T. - Kozma-Lukács J. - Tuska Zs.) OKM, Budapest, 2008.
- Stein, Mike (2005): *Resilience and Young People Leaving Care*. Joseph Rowntree Foundation, York
- Szöllősi Gábor (2003): A gyermekvédelmi probléma mint társadalmi konstrukció. *Esély* 2003/2. 75-95